

ȘTIINȚE SOCIO-UMANISTICE ȘI CULTUROLOGIE SOCIO-HUMANISTIC SCIENCES AND CULTUROLOGY

EVOLUȚIA TERMINOLOGICĂ A FENOMENULUI DE COMUNICARE

THE TERMINOLOGICAL EVOLUTION OF THE COMMUNICATION PHENOMENON

TATIANA COMENDANT¹,

doctor în sociologie, conferențiar universitar,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice
<https://orcid.org/0000-0003-2596-4714>

VERONICA CURCHI²,

doctorandă,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice
<https://orcid.org/0000-0003-3202-602X>

CZU 316.77

DOI: <https://doi.org/10.55383/amtap.2022.1.24>

Articolul reprezintă un studiu despre evoluția istorică a procesului de comunicare și a unor reflecții teoretice asupra definirii termenului. Este descrisă dezvoltarea procesului de comunicare în diferite perioade istorice, fiind evidențiată legătura fenomenului cu istoria evoluției umane.

Conținutul conceptului a fost cercetat de către savanți din perspectiva mai multor științe – filosofiei, sociologiei, psihologiei, informaticii, matematicii, semioticii și a altor domenii – și majoritatea dintre ei au definit termenul de comunicare. În articol sunt expuse un șir de definiții pentru a înțelege mai bine problematica definirii termenului. Până în prezent nici o definiție nu este acceptată ca fiind una care înglobează toate însușirile fenomenului. Aceasta se datorează caracterului polisemantic și complex al comunicării, obținut pe parcursul dezvoltării istorice.

Cuvine-cheie: comunicare, proces de comunicare, mesaj, informație, interacțiune semiotică

The article is a study of the historical evolution of the communication process and some theoretical reflections on the definition of the term. It describes the development of the communication process in different historical periods, being emphasized the connection of the phenomenon with the history of human evolution.

The content of the concept has been researched by scientists from the perspective of several sciences: philosophy, sociology, psychology, computer science, mathematics, semiotics and from other fields, and most of them defined the term communication. The article contains a series of definitions to better understand the issue of defining the term. Up to the present, there is no accepted definition as one that encompasses all the features of the phenomenon. This is due to the polysemantic and complex nature of communication which it has obtained during the historical development.

Keywords: communication, communication process, message, information, semiotic interaction

Introducere

Componenta de bază în relațiile dintre oameni este comunicarea. Ea este un element vital, pentru că noi suntem concepuți ca ființe sociale și nu putem exista în afara acestui factor. Simțim nevoia de a

1 E-mail: tatianacomend@gmail.com

2 E-mail: alin.niko@yahoo.com

spune sau a demonstra ceva, de a fi înțeleși sau acceptați, de a fi apreciați sau, pur și simplu, de a tăcea, iar prin aceasta putem spune multe.

„Popoarele lumii sunt insule care se strigă una pe alta peste o mare de neînțelegeri”, afirmă George Eliot. Fără comunicare suntem blocați, fiecare pe insula noastră, strigând în zadar și sperând că am putea intra în contact și am putea stabili un acord cu noul vecin. Aceasta este o metaforă exagerată, dar comunicarea este la fel de esențială supraviețuirii ca mâncarea, respirația și somnul [1 p. 3].

Evoluția istorică a termenului de comunicare

Necesitatea ființelor umane de a comunica a existat încă de la crearea omenirii. Nu ne putem imagina omul în afara acestei abilități. Mărturii ale acestui fapt care s-au păstrat până în zilele noastre sunt pictogramele ce datează din era glaciară (*după anul 2500 î.Hr.*), fiind unele din primele încercări de comunicare scrisă, urmate de tăblițele de lut sumeriene și inscripțiile cuneiforme din Mesopotamia folosite la ținerea evidențelor contabile. Scrisul, care este considerat una din cele mai mari invenții din istoria omenirii, a avut un rol foarte important în evoluția istorică a termenului și procesului de comunicare [2].

Un interes mai profund pentru domeniul comunicării apare în Antichitate, atunci când retorica greacă atinge apogeul în dezvoltarea sa. Ea a fost definită ca „arta de a vorbi bine cu scopul de a convinge” și a fost „caracteristică acelor gânditori greci preocupați de limbaj, de logică și demonstrație” [3 p. 9]. De fapt, puterea de a convinge prin intermediul discursului este recunoscută încă din perioada homerică, însă retorica ca disciplină independentă apare în a doua jumătate a secolului V î.Hr. Corax și Tisias au fost primii filosofi care au creat primele manuale retorice (*Arta retoricii*, scrisă în secolul VI î.Hr.), iar școala sofistilor a fost prima instituție care a studiat aprofundat retorica. Sofiștii erau preocupați de structura discursului, de importanța lui și de mesajele pe care le poate răspândi acesta. De exemplu, Protagoras studia gramatica și dicția, Thrasyrnachos era preocupat de structura frazei și de ritm, iar Gorgias analiza relația de putere între vorbitor și ascultător. Vorbitorul, potrivit lui, are o inspirație divină și o putere psihologică cu care poate să modifice starea sufletească și voința celui ce ascultă [4].

Captivați de domeniu, retoricii Platon și Aristotel fac un pas major, instituționalizând comunicarea ca disciplină de studiu în Lyceum și în Academia Greacă, punând-o pe același cântar cu discipline ca matematica și filosofia.

Romanii, inspirați de reușitele grecilor, se aprofundează în studierea procesului de comunicare și elaborează primul model al sistemului de comunicare în jurul anului 100 î.Hr.

În Evul Mediu, paralel cu promovarea creștinismului și sporirea importanței bisericii, dezvoltarea drumurilor comerciale și crearea primelor formațiuni statale, se intensifică și rolul comunicării. Una din funcțiile mănăstirilor occidentale era de a face copii manuale atât documentelor laice cât și celor religioase. „Această activitate a stimulat gândirea reflexivă și critică. Exegeza textelor sacre a condus la primele reacții asupra raporturilor dintre semn și referent” [5 p. 27]. La nivel de stat comunicarea capătă un caracter „oficial” prin introducerea unor noi funcții care presupuneau redactarea actelor, înregistrarea faptelor și elaborarea legilor. Extinderea comerțului a generat folosirea unor limbi de circulație specifice pentru anumite zone: pe continentul european în zona de răsărit – limba slavă, în cea apuseană – limba latină.

O ascensiune în procesul de transmitere și a schimbului de informație s-a înregistrat în secolul XV odată cu invenția și promovarea tiparului. Comunicarea prin scris a devenit posibilă între un număr mult mai mare de cititori, iar cartea ajunge să fie „primul produs comunicațional care devine marfă” [5 p. 28]. Autorii de cărți ies din anonim, capătă importanță și autoritate, iar numele lor devin un criteriu important în alegerea cărților. Numărul cunoscătorilor de carte crește în urma interesului sporit față de operele scrise, astfel simplii receptori se transformă treptat în public.

În perioada capitalismului timpuriu ziarul devine forța cuvântului prin intermediul căruia autorul își poate exprima liber gândurile. Dezvoltarea drumurilor comerciale a stimulat apariția poștei, care a devenit principalul sistem de comunicare în secolul XIV. Cinci secole mai târziu se inventează telegraful, care reprezintă o revoluție în procesul de comunicare. Informația putea ajunge aproape instantaneu de pe un continent pe altul. La sfârșitul secolului XIX apare telefonul, care face posibilă comunicarea interpersonală de la distanță, modificând percepția de spațiu și timp. În aceeași perioadă se inventează fonograful și fotografia, care permit stocarea și păstrarea materialului auditiv și vizual accesibil pentru omul de rând. Un alt mijloc de comunicare apărut în perioada interbelică este radioul, care devine principalul mijloc de comunicare în masă și primul care răspândește divertismentul. Progresul tehnico-științific nu se lasă așteptat și în secolul XX, comunicarea dezvoltându-se în trei direcții: mass media, telecomunicațiile și informatica. În mileniul XXI comunicăm cu ajutorul internetului, care îndeplinește, în același timp, funcția de emițător, receptor, sursă și prelucrător de informație. Comunicarea digitală în rețea permite schimbul interactiv de mesaje între două persoane sau grupuri de indivizi, precum și crearea de comunități de interese, astfel modificând raporturile sociale la nivel micro și macrosocial [5].

Ioan Drăgan, doctor în istorie, în lucrarea sa *Paradigme ale comunicării de masă* menționează că primele dovezi ale utilizării termenului „comunicare” datează din secolul XIV. Acest cuvânt provine de la latinescul „communis”, care în traducere înseamnă „a pune în comun”, „a fi în relație”, însă în acea perioadă era utilizat cu sensul de „a împărtăși”, „a împărți mai multora”. În secolul XVI odată cu dezvoltarea poștei și a drumurilor termenului i se asociază și înțelesul de „a transmite”. Începând cu secolul XIX, semnificația „a transmite” este utilizată cel mai des, fiind o consecință a dezvoltării unor tehnici moderne de comunicații: telefonul, automobilul, telegraful, trenul. Noile mijloace de comunicare – radio, cinema, televiziune – i-au conferit termenului și sensul de „comunicare-difuzare” [6].

Fenomenul comunicării cunoaște o evoluție semnificativă în secolul XX, ceea ce a determinat constituirea lui ca știință. Savantul american W. Barnett Pearce consideră această dezvoltare ca fiind revoluționară, care se datorează, în deosebi, progresului tehnologic de comunicare (radio, telefon, televiziune, sateliți și rețele de calculatoare), industrializării, politicii globale și afacerilor mari. Noile tehnologii de comunicare au determinat creșterea ritmului vieții, se produce mai mult și mai rapid, se schimbă percepția de timp și spațiu, se micșorează efortul depus pentru realizarea anumitor obiective comunicaționale [7].

La începutul secolului XXI-lea cercetările au fost axate în mod evident pe relația dintre comunicare și comportamentul individului și al societății, pe analiza importanței comunicării în societate și puterea de influențare prin intermediul comunicării. Astfel, cercetătorul român Lavinia Suciu în lucrarea *Repere teoretice în științele comunicării* menționează că, „...interacțiunea socială se află în raport de interdeterminare cu socializarea [...], iar comunicarea este percepută, prin prisma acestui raport, drept mecanism al socializării și formă fundamentală de interacțiune. Putem conchide prin a reproduce sintetic accepțiunea comunicării în plan social, și anume de complex de fenomene și fapte sociale caracterizate de o anumită direcție de desfășurare” [8 p. 12].

Definirea termenului de comunicare

Noțiunea de comunicare devine polisemantică odată cu apariția unor noi activități, forme și mijloace de comunicare generate de utilizarea „tehnicilor moderne în comunicarea umană naturală, ca mediatori și transmițători ai mesajelor” [6 p. 10]. Caracterul multilateral al comunicării s-a stabilit și în urma numeroaselor cercetări realizate pe această temă de către specialiști din diverse domenii. Procesul de comunicare a fost tratat din perspective diferite de către filosofi, psihologi, sociologi, logicieni, antropologi, semioticieni etc., fiecare din ei aducând contribuții remarcabile la înțelegerea lui [9]. Timp de mai multe decenii profesioniștii în comunicare au încercat să ajungă la un consens refe-

ritor la definirea termenului de comunicare. Chiar și în timpul de față nu există o singură definiție a comunicării care să înglobeze toate înțelesurile ei.

Pentru a percepe varietatea de definiții am selectat câteva din diferite perioade de timp și din diverse colțuri ale lumii. În 1909 sociologul american Charles Horton Cooley publică lucrarea *Social Organization: A Study of the Larger Mind (Organizația Socială: Un Studiu al celei mai Mari Minți)*, care reprezintă o analiză psihologică asupra eului individual și colectiv. Cooley definește comunicarea, subliniind că aceasta este un „mecanism prin care relațiile umane există și se dezvoltă toate prin intermediul simbolurilor minții și împreună cu mijloacele de transmitere prin spațiu și de păstrare în timp. Acestea includ expresia feței, atitudinea și gestul, tonurile vocii, cuvintele, scrisul, tipărirea, căile ferate, telegrafele, telefoanele și orice altceva ce ar putea fi cea mai recentă realizare în cucerirea spațiului și timpului” [10 p. 61]. Dânsul subliniază că toate acestea, luate împreună, sunt rezultatul gândirii umane, toate obiectele și acțiunile sunt simboluri ale minții și aproape orice poate fi folosit ca semn. Organizarea comunicării în literatură, artă și instituții este structura exterioară sau vizibilă a gândirii. Cu ajutorul acestei structuri, numită „comunicare”, individul este membru al unei familii, al unei clase și al unui stat [10].

În anul 1948 savanții americani Claude E. Shannon și Warren Weaver studiază conceptul din perspectivă matematică în lucrarea *The mathematical theory of communication (Teoria matematică a comunicării)*. Dânsii accentuează că „termenul comunicare are un sens foarte larg și include toate procedurile prin care o minte poate afecta o alta. Aceasta implică nu doar vorbirea scrisă și orală, dar și muzica, artele picturale, teatrul, baletul și, de fapt, tot comportamentul uman. În alte cazuri poate fi necesar să se utilizeze o definiție și mai largă, prin care un mecanism (să zicem, un echipament automat care urmărește un avion și îi calculează traiectoria) afectează un alt mecanism (să zicem, o rachetă dirijată care urmărește acest avion)” [11 p. 3]. Shannon și Weaver propun o definiție ce cuprinde numeroase aspecte specifice comunicării. Cel mai important este faptul că, pe parcursul cercetării, savanții completează această definiție cu o viziune mai amplă, accentuând ideea definirii comunicării inclusiv și ca transmitere a informației. Ei explică procesul comunicațional prin intermediul unităților de măsură, a diferitor coeficienți și logaritmi, calculează timpul și numărul de mesaje ca să cunoască cantitatea de informație [11].

Aceste rezultate sunt și un contraargument asupra afirmării că comunicarea este un simplu schimb de informație de la om la om. Acest aspect definitoriu al comunicării propus pentru prima dată de Claude E. Shannon și Warren Weaver a fost preluat de matematicianul și filosoful american Norbert Wiener care a comparat schimbul de informații între mașini cu cel al animalelor, elaborând o teorie nouă, numind-o „cibernetică”. În aceeași perioadă politologul american Lasswell Harold, folosind și definind comunicarea ca proces de transmitere a informației, inventează teoria comunicațională liniară. Această idee s-a dezvoltat și s-a răspândit, fiind întâlnită până în prezent în literatura de specialitate.

În anul 1970 și apoi în anul 1984, profesorul american în domeniul comunicării Frank E.X. Dance a analizat 126 de definiții, pe care le-a inclus în eseul său *The Concept of Communication (Conceptul comunicării)* și le-a grupat în 15 categorii, dar nu a reușit să selecteze una care să fie reprezentativă. El a ajuns la concluzia că alcătuirea unei singure definiții care să placă tuturor este ca și cum ai încerca să bați în cuie jele pe un perete. Peste 30 de ani doctorul în comunicare Brian Johnston, în lucrarea *Introduction to Public Communication (Introducere în Comunicarea Publică, 2016)* afirmă că nu s-a schimbat nimic în definirea acestui concept [12].

Analizând definiția propusă de Charles Horton Cooley, doctorul în pedagogie, profesorul universitar Claudia Crăciun își începe studiul personal asupra noțiunii de comunicare publicat în lucrarea sa *Tehnici de comunicare și negociere* (1998). Dumneai examinează comunicarea din perspectiva psihosocială. Drept argument ne oferă rezultatele cercetării experimentale a unor savanți ai anilor '20 din secolul trecut (F.H. Allport, V.M. Behterev, M. Meode, E. Neuman, G. Munsterberg), axați pe influența comunicării asupra proceselor psihice caracteristice ființei umane. Cercetările au evidențiat legătura

indisolubilă a comunicării cu psihicul. Comunicarea, fiind un element fundamental al existenței umane, este și o caracteristică importantă a sistemului psihic.

Profesorul C. Crăciun analizează în lucrarea sa și reflecțiile savantului rus I.M. Secenov care menționează că, sentimentele morale și toate stările sufletești rezultă din comunicare. Existența umană nu este alcătuită doar din atitudinea noastră față de obiecte, ci și din relația dintre indivizi. La fel și istoria se creează grație comunicării cu semenii noștri. Comunicarea este un proces complex prin care ne manifestăm emoțiile noastre, prin care se formează calitățile psihice individuale și ale conștiinței [13].

Reieșind din totalitatea argumentelor, cercetătorul Claudia Crăciun ne propune următoarea definiție: „Comunicarea este un proces psihologo-social de interacțiune dintre doi sau mai mulți indivizi cu scopul de a transmite informații și a se influența reciproc unul asupra altuia” [13 p. 13-14].

O altă viziune are Gheorghe-Ilie Fărte, conferențiar universitar, doctor în filozofie, care definește termenul comunicare printr-o combinație de două cuvinte – „interacțiune semiotică”, oferind numeroase argumente în lucrarea *Comunicarea. O abordare praxiologică* (2004) pentru a lămurii viziunea sa asupra conceptului [9 p. 17].

Sociologii români Septimiu Chelcea și Loredana Ivan împreună cu psihologul român Adina Chelcea au elaborat lucrarea *Comunicarea nonverbală: gesturile și postura: cuvintele nu sunt de-ajuns* (2005), în care menționează că comunicare este „orice transmitere a informațiilor, ideilor și emoțiilor de la o entitate socială (persoană, grup uman, colectivitate) la alta prin intermediul mesajelor” [14 p. 13].

O formulare diferită a noțiunii aceluiași concept ne-o oferă britanicii Patrick Forsyth, specialist în marketing și comunicare, și David Madden, sociolog, în lucrarea *Business Communications (Comunicații de afaceri, 2005)*, care afirmă că comunicarea este „procesul prin care mesajele (gând, idee, instrucție) sunt transmise de la o persoană la alta prin utilizarea unui set comun de simboluri [1 p. 3].

Savanții Stephen W. Littlejohn și Karen A. Foss în lucrarea lor *Theories of Human Communication (Teoria Comunicării Umane, 2011)* au analizat un șir de definiții date comunicării și au determinat că stabilirea unei familii de concepte ca abordare generală a comunicării nu pune capăt discuției, problemele de definiție rămânând a fi întotdeauna importante. De asemenea, ei îl citează și pe specialistul în comunicare Peter Andersen, profesor titular la Școala de Comunicare de la Universitatea de Stat din San Diego, care afirmă că „nu există o perspectivă corectă sau greșită, alegerile referitoare la definiții nu sunt ordinare. Aceste perspective îi lansează pe savanți pe diferite traiectorii teoretice, îi predispun să pună întrebări distincte și îi stabilesc să conducă diferite tipuri de studii de comunicare” [15 p. 4-5]. Definiții sunt diferite și, respectiv, ele îndeplinesc funcții diferite, astfel oferindu-le teoreticienilor să facă lucruri diferite. Eficacitatea unei definiții ar trebui evaluată pe baza cât de bine ajută un savant să răspundă la întrebarea pe care o investighează. Din aceste idei rezultă că definițiile sunt instrumente care ar trebui utilizate în mod flexibil [15].

În a doua decadă a sec. XXI, doctorul în comunicare Brian Johnston din Florida de Sud împreună cu colegii săi Ann O'Connor-Ledbetter, Kourtney Barrett, Kathy Pine, cercetând mai multe definiții propuse de savanți din diferite părți ale lumii, în special, referindu-se la cercetătorul american Frank E.X. Dance, ajung la concluzia că peste atâția ani de cercetări oamenii de știință în domeniul comunicării încă nu au găsit definiția optimă a comunicării [12].

Fiecare autor are propria sa viziune asupra definirii comunicării. Se spune că există tot atâtea definiții câți cercetători au încercat să studieze acest domeniu fie el filozof, sociolog, pedagog, culturolog sau matematician. Am enunțat doar câteva dintre viziuni asupra comunicării pentru a înțelege varietatea acestor definiții, caracterul multilateral al conceptului și problematica definirii lui.

Concluzii

Omul este conceput ca ființă socială. El nu poate trăi în afara comunității fără a interacționa cu semenii lui. Comunicarea este o abilitate care îl caracterizează pe om ca ființă umană, iar existența acestuia fără comunicare ar fi incompletă.

Istoria evoluției omenirii nu poate fi cercetată în afara comunicării, așa cum nici evoluția istorică a procesului de comunicare nu trebuie analizată fără a ține cont de dezvoltarea umană. Invenția scrișului a folosit la ținerea evidențelor contabile în Mesopotamia, ca apoi să devină un instrument cu ajutorul căruia să ne putem însira pe foaie gândurile și emoțiile transformate în cuvinte sau să transmitem mesaje în diferite colțuri ale lumii. Retorica – forța cuvântului, care a ghidat și a instruit mii de oameni, crearea tiparului, apariția poștei, invențiile tehnico-științifice în domeniu sunt factorii care au stimulat evoluția în paralel a comunicării și dezvoltării umanității.

Comunicarea academică este o știință tânără, apărută abia în secolul XX. Ea a fost și rămâne a fi cercetată de numeroși savanți din diferite sfere ale științei. O bună parte dintre savanți au definit termenul de comunicare încercând să cuprindă totalitatea caracteristicilor atribuite comunicării, dar până în prezent nu există nici o definiție reprezentativă referitor la acest subiect.

Referințe bibliografice

1. FORSYTH, P., MADDEN, D. *Business Communications*. London: ICOSA Publishing Ltd, 2005. ISBN 1-86072-273-3.
2. ROBINSON, A. *Istoria scrisului*. București: Art, 2009. ISBN 978-973-124-390-0.
3. ȘTEFĂNESCU, A. *Retorică – manual de studiu individual*. București: Pro Universitaria, 2012.
4. ARISTOTEL. *Retorica*. București: IRI, 2004. ISBN 973-7926-03-X.
5. STĂNCIUGELU, I. et al. *Teoria comunicării*. București: Tritonic, 2014. ISBN 978-606-749-002-2.
6. DRĂGAN, I. *Paradigme ale comunicării de masa*. București: Șansa, 1996. ISBN 973-9167-54-3.
7. PEARCE, W. B. *Communication and the Human Condition* (1st edition). United States of America: Southern Illinois University Press, 1989. ISBN-10: 0809314126, ISBN-13: 978-0809314126
8. SUCIU, L. *Repere teoretice în științele comunicării*. Timișoara: Orizonturi Universitare, 2014. ISBN 978-973-638-556-8. ISBN 978-606-17-0600-6.
9. FĂRTE, G. *Comunicarea: o abordare praxiologică*. Iași: Demiurg, 2004. ISBN 973-8076-59-5.
10. COOLEY, C.H. *Social Organization: A Study of the Larger Mind*. New York: Charles Scribner's Sons, 1924.
11. SHANNON, C.E., WEAVER, W. *The mathematical theory of communication*. Urbana: The University of Illinois Press, 1964.
12. JOHNSTON, B. et al. *Introduction to Public Communication*. Indiana: Pressbooks.com, 2016.
13. CRĂCIUN, C. *Tehnici de comunicare și negociere*. Chișinău: Acad. de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova, 1998.
14. CHELCEA, S., IVAN, L., CHELCEA, A. *Comunicarea nonverbală: gesturile și postura: cuvintele nu sunt de-ajuns*. București: Comunicare.ro, 2005. ISBN 973-711-014-5.
15. LITTLEJOHN S. W., FOSS K. A. *Theories of Human Communication*, 10th ed. United States of America: Waveland Press, 2011. ISBN 1-57766-706-9, ISBN 978-1-57766-706-3